

**Министерство образования и науки Республики Казахстан
Манаш Қозыбаев атындағы
Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті
Северо-Казахстанский государственный университет
им. М.Козыбаева**

Шәкәрім сөзі-имандылық көзі.

**/Ұсынылатын библиографиялық көрсеткіш
Шәкәрім Құдайбердіұлы-150 жылдығына/**

Небосклон Шакарима

**/Рекомендательный указатель литературы к 150-летию со дня
рождения Ш.Кудайберды-улы, казахского поэта, просветителя-
демократа, композитора/**

Петропавловск , 2008

Оқырманға.

Ұсынылып отырған көрсеткіш қазақ ақыны, ойшыл, композитор, аудармашы. Шәкәрім Құдайбердіұлы туғанына 150 жыл толуына арналған.

Мағлұмат алфавиттік тәртіппен орналасқан ақының өмірі мен шығармашылығы туралы ең соңғы басылымдар енгізілген.

Көмекші құрал ұстаздарға, студенттерге және қалын оқырман қауымға арналған.

Шәкәрім Құдайбердіұлы (1858-1931 жж.)

Тілге тәубә,ділге дін орнығып,
«Алланың өзінің де,сөзінің де растығын»
мойындаған шақ ширек ғасыр тәңі-құдықта,
тәбәрік сөзі-тұтқында қалған данышпан бабамыз.
Ғарифолла Әнес.

Шәкәрім Құдайбердіұлы (1858-1931)- XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың бас кезінде өмір сүріп,қоғамдық, әлеуметтік, рухани, мәдени,әдеби өмірге белсене араласып, адамгершілік, ағартушылық идеялары уағыздаған қазақтың ұлы ақыны.Ол-сондай-ақ, прозашы, аудармашы, тарихшы және философ. Кейбір деректерде оның есімін «Шәһкәрім» деп көрсетеді.

Туған жері-қазіргі Шығыс Қазақстан обылысының Абай ауданындағы Шыңғыстау бөктері. Шәкәрімнің әкесі Құдайберді Құнанбайдың үлкен бәйбішесі Күнкеден туған, Абаймен әкесі бір,шешесі бөлек. Шәкәрім сонда Абайға немере іні болып келеді.

Әкесінен жеті жасында жетім қалған Шәкәрімді атасы Құнанбай өз тәрбиесіне алады. Көңіліне қаяу түсірмей, бетінен қақпай,еркелетіп өсіреді.

Ол жөнінде ақынның өзі: «Қажы марқұм мені «жетім» деп аяп, қысып оқыта алмай,жетімді сылтау етіп, ойыма не келсе, соңы істеп, ғылымсыз өстім» деп өкіне еске алады. Алайда ақылды бала өсе келе тез ес жиып, білім-ғылымының қадір қасиетін кештеу болса да жете түсініп, өз бетімен оқып, үйреніп, рухани қазыналарға үңіледі. Өз елінің өз мұрасына қоса, басқа жұрттың да асылдарына ден қояды:жаратылысты, адам қоғамын Абайша тануға болмыстағы шындықтарды Абайша бағалауға тырысып, үлкен мектептен өтеді. Абайдың ақыл-кеңесімен өлеңдер шығара бастайды. Абайдың жаңашылдық дәстүрін дамытып, Абайдан кейінгі екінші реалист ақын аталды. Ш.Құдайбердіұлының творчествосы сан салалығымен ерекшеленеді,оған көңілдің шад шадыман әуені де,көкректі

қарсы айыра трагизм де тән. Ақын нақты өмір суреттерін, туған табиғаттың әсемдігін тебірене жырлады, 19 ғ-дың аяғы мен 20 ғ-дың басындағы қазақ өміріндегі оқиғаларға, құбылыстарға қызу үн қосты. «Кел жастар біз бір түрлі жол табалық» (1877) өлеңінде талапты жастарды ұлы Абайдан үлгі-өнеге алуға, содан үйренуге шақырса, «Жастар туралы», «Кәрілік туралы» (1879) өлеңдері Абай үлгісінде жазылып, адамның өмір жасын жыр етеді. «Өмір», «Сәнқойлар», «Ызқорлар», «Құмарлық», «Қалжыңбас», «Тоймсыз нәпсі» саяқты дидактикалық өлең жырларында боямалы ажарды, жасанды мінез бен жағымсыз қылықты сынға алады. Ғашықтық сезім таза, пәк жүректен маздайтынын айта келіп («Анық асық әулие», өнер білімге үндейді («Жастарға», 1980). «Арман», «Насихат» (1881) атты өлеңдерде әртүрлі тап пен топ өкілдерінің ниет, мақсаттарын шеней келе, қоғамда әлі моральдық өлшемнің дұрыс қойылмағанын сөз етеді. Қазан төңкерісіне дейін-ақ ол қазақ зиялыларымен, орыс интеллегенциясымен жақын танысып, пікірлес болады, олармен бірге қоғамдық маңызы бар істерге аралысады.

Барлық өткен жолын, көргені мен білгенін жырға айналдырғандықтан, оның шығармаларынан өзінің дүниеге, табиғатқа сан салалы құбылыс-көріністерге, дінге деген көзқарастары анық көрініп отырады. Меккеге барып, «қажы» атанғанмен, ол ешқашан дінге берілген фанатик те, өмірдің қуаныш-рақатынан аулақ болуды уағыздаған тақуа да, бәрін жоққа шығаратын нигилист те болмаған.

Ш. Құдайбердіұлы-қазақ поэзиясында оның философиялық саласын дамытқан ақын. Шәкәрімнің поэзиялық шығармалары мазмұнға бай, сан салалы болып келеді. Онда азаматтық лирика да, махаббат лирикасы да, табиғат суреттері де, философиялық толғамдар да, элегия, сонет, тарихи баллада, халықтық қара өлең үлгісі де баршылық. Осындай жан-жақтылық оның прозасына да тән. Оның ықпалын тигізді. Бірақ кейбір өлеңдерінде («Бай мен кедей», «Бай мен қонақ» т.б.) мәселенің әлеуметтік мәнін ашуға бара бермейді. Ақынды қатты толғандырған мәселенің бірі-қару жарақтың адам мен табиғатқа қарсы жұмсалуды, империалистік

соғыс кезінде адамның қырылуы, озбырлық пен зорлықтың орын алуы. Мұндай келеңсіз кесәпатқа қарсы жазылған өлеңдері Шәкәрім интернационалдық ой-толғаныстарының биіктігін, заманылығын аңғартады («Патшалар сансыз шығыс қылады»,1919; «Адам немене»,1915). «Бостандық таңы атты», «Бостандық туы жарқырап» (1917) өлеңдері Қазан революциясына арналған. Ақын жарқын өмірді болашақты, бейбітшілік пен беркелі тұрмысты жырға қосты. Әлеуім жағдайға байланысты тұңғыш рет «Шатық» деген сөзді қолданғанмен, Шәкәрім жаңа заманының өзгерістеріне үн қосуы әлі де тосаң. Оның мұраты бұрынғысынша адал еңбекте, рулық жікшілікті жоюда, әділеттігі жарасқан тұрмыс құруда еді. «Қош жұртым» өлеңінде (1931) жапан түзде жалғыз жатқанмен, халықтан қол үзбегенін, болашаққа сеніммен қарайтынын айтады. Бұл ойын С.Мұқановқа жазған хатында айқын білдірген. Шәкәрім ауыз әдебиетінің, суырыпсалма ақындар поэзиясының жазба әдебиетке ауысуына зор қызмет етті. Лирикалық жаныр түрлерінің дамуына, мазмұның өмірмен етене жақындасуына мол еңбек сіңірді. Көптеген өлеңдеріне ән шығарады. Абайдың кеңесі бойынша «Қалқаман-Мамыр» дастанын жазды. (1888). Мұнда кіршіксіз махаббат дәріптеліп ел билеушілері орнатқан қатыгез тіршілікке қарсылық, оны айыптау бар. «Еңлік-Кебек»дастанында (1891) бірін-бірі сүйген екі жастың қасіретін ескілікті салт-сананың қатып қалған уағыздарымен байланыстрады. Абай сияқты Ш.Құдайбердіұлы патриархалдық пен кертартпалыққа қарсы күресте мәдениет пен ғылымының жетістіктеріне сүенеді, халықтар достығы мен туыстығын қуаттады.(«Мен ұлтшыл емеспін,Жақыным мынау демеспін»). Шәкәрім орыс, Батыс әдебиетінің тамаша үлгілерін қазақ оқырмандарына таныстырды. Лев Толстойдың творчествосын аса жоғары бағалады. Шәкәрім өз халқын дүние жүзінің мәдениетін игеруге шақырады. Сондай-ақ, ол қазақ әдебиетінің басқа халықтар әдебиетімен байланысты дамуына зор үлес қосты. Қаламгер шығармашылығының басты арнасы гуманистік, демократтық идеяларымен өрнектіледі. Ш.Құдайбердіұлы «Әділ мен Мария» романын 1925 жылы

жазған. Бұл көрнекті қаламгердің кемеліне келген, көлемді, күрмелі шығармалар жазуда мол тәжірбие жиған шағы. «Әділ мен Мария»- XX ғасыр басындағы көркемдік ізденістерді көрсете алатын қазақ романдарының бірі. Автордың «Қайғылы роман» деуіне қарағанда романдағы сентименталды пафосты қаламгердің айрықша көрсеткісі келген тәрізді. Араб, парсы, орыс тілдерін жетік білгендіктен, ол осы халықтардың ғасырлар бойы қалыптасқан қазыналарына еркін бойлап, солардың озық үлгілерін қазақшаға аударып, халқының игілігіне айналдырды. Идеялық мақсат- мұраттары жағынан Шәкәрім үнемі демократтық, халықтық, гуманистік-ағартушылық бағытта болды. Бұл орайда 20-ғасырдың басындағы озат ойлы қазақ зиялыларымен үндес болды. Алашорда қайраткерлерінің еңбегін бағалай білді. Абайдың реалистік дәстүрлерін жалғастырып, эпикалық жанырдың дамуына үлкен үлес қосты. Шығармаларында демократиялық, халықтық және гуманистік көзқарастарды насихаттады. Таза да жарқын махаббаты жырлай отырып, бас бостандығы идеясын алға тартты, оның асыл мұраттары үшін күреске шағырды. Адамгершілік, ар-ұждан тақырыбына жазған ойшыл да парасатты туындылары баршамызға рухани азық. Бірақ өмірден көргені мол, қабылет-қарымы тегеурінді ақыл-ой мүмкіндік бермеді. Заманға жағынған, күндік тірлігінің құлы болған, ойы таяз белсенділер түрпектеп мазасын алғандықтан, Шәкәрім 72 жасқа қараған шағында «Елу бес жыл жинаған, онашада қорытам ойға салып» деп, табиғат тыныштығы аясында өмір сүруге бел байлап, Шыңғыс тауына кетеді. Алайда онда да тыныштық болмайды. Жан баласына жазығы болмай, тауда жалғыз жүрген жетпіс үштегі қарт ақынды Қызылдың жендеттері атып өлтіріп, денесін құдыққа тастайды. Бірақ оны халқы ешқашанда ұмытқан жоқ. Ел тәуелсіздігін алысымен, халқы оның жарқын есімімен қайта табысты.

Еңбектердің әліпбилік көрсеткіші.

- Кудайбердиев Ш.К. Түрік,қырғыз-қазақ һәм ханлар шежіресі.-2-е изд.,доп.- Т.28.-Астана:Алтын кітап., 2007.-270б. .-(Қазақ этнографиясының кітапханасы).
- Құдайбердіұлы Шәкәрім. Жолсыз жаза: Өлеңдер мен пэмалар. /Құраст. М.Мағауин.-Алматы: Жалын,1988.-256 бет.
- Құдайбердіұлы Шәкәрім. Үш анық. /Қаз.ССР ғылым акад.,М.О.Әуезов атын. әдебиет және өнер ин-ты;Жауапты ред. А.Сейдімбеков-Алматы: Қазақстан, 1991-80 бет.
- Шәкәрім. Аманат:Өндер /Құраст.Т.Бекхожина.- Алматы:Өнер,1989.-128 бет.-(Замана бұлбұлдары)
-
- Шәкәрім. Қазақ айнасы. Өлеңдер мен поэмалар.-Алматы: Атамұра, 2003.-296 бет.
- Шәкәрім. Иманым.-Алматы:Арыс баспасы, 2000.-321 бет.
- Шәкәрімтану мәселелері: Сериялық ғылыми жинак/Құр. Т. Шаңбай.-).- Т.1.-Алматы:Раритет, 2007.-448б. .-(Қазақ прозасы қазынасынан)..
- Шәкәрімтану мәселелері: Сериялық ғылыми жинак/Құр. Т.Шаңбай.-Т.2.-Алматы:Раритет, 2007.-376 б.- .-(Қазақ прозасы қазынасынан).
- Шәкәрімтану мәселелері: Сериялық ғылыми жинак/Құр. Т.Шаңбай.-).- Т.3.-Алматы:Раритет, -2007.-376 б.-- (Атамекен).
- Шәкәрімтану мәселелері: Сериялық ғылыми жинак/Құр. Т. Шаңбай.- Т.-4.-Алматы:Раритет, 2007.-304б.- (Атамекен)

- Шәкәрім Құдайбердиев Шығармалыры /Өлеңдер, дастандар, қара сөздер/ Құраст. М. Жармұхамедов, С.Дәуітов.-Алматы: Жазушы, 1988 -560 бет.
- Шаңбай Т. Шәкәрімтану: библиографиялық көрсеткіш .- Семей:Талер, 2006.-63б.

Өмірі мен шығармашылығы жайындағы әдебиеттер.

- Акманова Г. Шәкәрімнің сөз шеберлігі. // Вестник Каз НУ серия филология.-2007.-5.-б.38-41.
- Абай мен Шәкәрімнің сопылыққа қатысы. //Түркістан.- 2007.-7 маусым.
- Асқарұлы Қ. Қытай қазақтарына екі алыптың ерекше әсері: Абай мен Шәкәрім. //Жас қазақ.-2008.-13-20 мамыр.
- Әбдіғазиев Б.Шәкәрімнің лирикалық шығармалары. Алматы-1994.-194 б.
- Әбдіғазыұлы Б. Шәкәрім шығармаларының дәстүрлік және көркемдік негіздері.-Алматы: Кенже-Пресс,2000.- 216 бет.
- Әбдіғазыұлы Б. Шәкәрімнің «Ләйлі-Мәжнүні» : //Жұлдыз.-2002.-10.-б.184-193.
- Әбдіғазыұлы Б. Маржан ойдың өрнектері: //Қазақ тілі мен әдебиеті.-2002.-2.-б.37-42
- Әбдіғазыұлы Б. Шәкәрімнің жұмбақтары: //Қазақ тілі мен әдебиеті.-2001.-12.-б.31-33.
- Әпеева Г.Шәкәрім поэмаларының этнографиялық негізі.//Ұлағат.-2006.-4.-б.65-72.
- Әпеева Г. Шәкәрім поэмаларындағы махаббат мәселесі: //Қазақ тілі мен әдебиеті.-2006.-8.-б.115-118.

- Борбасов С. Шәкәрімнің әлеуметтік-саяси көзқарастары: Шәкәрім шығармашылығы. // Жалын. - 2006. - 4. - б. 14-16.
- Бұланова Ф. Шәкәрімнің педагогикалық идеялары: этнопедагогика және этнопсихология. // Тәрбие құралы. - 2008. - 2. - б. 9-11.
- Бүркітбаева А. Шәкәрімнің эстетикалық көзқарасы: // Вестник Каз НУ сериясы филология. - 2003. - 6. - б. 119.
- Елікбаев Қ Шәкәрімнің «Қалқаман-Мамыр» поэмасын оқыту сабақ // Қазақ тілі мен әдебиет. - 2003. - 10. - б. 33-37.
- Есім Ғ. «Шәкәрім өз бойындағы барлық мүмкіндікті толық іске асырған адам»: // Егемен Қазақстан. - 2006. - 4 тамыз.
- Жаныбекқызы Б. Шәкәрімнің өмірі мен шығармашылығы: сабақ. // Қазақ тілі мен әдебиеті. - 2005. - 4. - б. 30-32
- Жетібаев Е. Шәкәрім философиясындағы ар және ұждан мәселелерінің өзектілігі. / «Қайнар» университеті .Хабаршысы . - 2007. - 1. - б. 34-39.
- Жетібаева Е. Шәкәрімнің діни-философиялық көзқарасы. // Абай. - 2006. - 3. - б. 57-59.
- Қазақтың жүз романы. Оқу құралы. Құрастырып, баспаға дайындаған академик Р.Нұрғали. - Астана: олиант, 2004. - 456 бет.
- Қазақтар. Көпшілікке арналған тоғыз томдық анықтамалық. 9 том. Библиография. - Алматы, 200. - 472 б.
- Қадыров А. Шәкәрім поэзиясындағы өмір шындығы. // Известия. - 2007. - 2. - б. 18-20.
- Қайырбекова Ә. Шәкәрім Қажының Сәбеңе хаты.: // Егемен Қазақстан. - 2006. - 22 наурыз.
- Қадыралиева М. Шәкәрім және орыс әдебиеті. // Наука и высшая школа Казахстана. - 2003. - 1 октябрь.
- Кәкішев Т. Қасқойлекті жеңген азаматтың: // Әдебиет айдыны. - 2007. - 20 қыркүйек
- Қожамберлиев Б. Шәкәрім философиясындағы рухани болмыс мәселесі: // Ұлт тағылымы. - 2003. - 1. - б. 117-121.

- Күмісбаев Ө. Шәкәрім және Шығыс әдебиеті.
//Түркістан.-2007.-19 шілде.
- Күмісбаев Ө. Шәкәрім және Хафиз. //Әдебиет айдыны.2007.-11 қазан.
- Құдиярова А. Шәкәрімнің тәліми көзқарастары:
//Қазақстан мектебі.-2001.-4.-б.23-26.
- Мәсімов К. Біз кімге сенеміз: немесе Абай мен Шәкәрім қағидалары неге бұрмалайды? //Жас қазақ.-2008.-26 ақпан.
- Ментебаева А. Шәкәрім шығармашылығын ғылыми бағамдау //Ақиқат.-2006.-10.-б.69-72.
- Момынова Б. Шәкәрім поэзиясы тілін зерттеу бағытары:
//Қазақ әдебиеті.-2006.-17 наурыз.
- Момынова Б. Шәкәрім хаттарының эпистолярлық стиль құрамындағы орны. //Вестник Каз НУ серия филология 2007.-5.-б.96-101
- Момынова Б. Абай мен Шәкәрім:тілдік паралельдер.
//Вестник серия филология.-2007.-3.-б.101-106.
- Нұғыманбекова Р. Шәкәрімді тергеген кім?: //Қазақ әдебиеті.-2003.-5 желтоқсан.
- Омарова А. Шәкәрім және Мұхтар. /Егемен Қазақстан-2008.-22 наурыз.
- Омарова А. Шәкәрімнің қырық жасқа дейінгі шығармашылығы. //Абай.-2006.-2.-б.39-63.
- Оразбаева А. Шәкәрімнің шежірелік шығармасы.
//Ақиқат.-2004.-9.-б.92-94
- Өзбекұлы С. Ойы бүгінгі күнге ұласқан: //Тураби.-2004.-1.-б.98-107.
- Сейсенұлы Д. Шәкәрім тойы -елдің тойы. //Егемен Қазақстан.-.2008.- 1 қантар .
- Сәтбаева Ш. Шәкәрім Құдайбердиев.Алматы: Рауан, 1991-203 б.
- Сатпаева Ш.Қ. Шәкәрім Құдайбердіұлы.- Алматы:Ғылым.-1993.-116 бет

- Сейсекенова А. Шәкәрім мен Гете поэзиясындағы ғалам суреттері: //Вестник Каз НУ.серия филология.-2003.-8.-б.151-157.
- Сейсекенова А. Шәкәрім мен Гете поэзиясындағы Махаббат,өмір,өлім тақырыптарын жырлаудағы типологиялық ұқсас белгілер. //Вестник Каз НУ сериясы филология-2003.-6.-б.134.
- Сиғуатова Г. Шәкәрім өлеңдерінің оқытуда жаңа технологиялық әдіс-тәсілдердің пайдалану: //Қазақ және әлем әдебиеті.-2007.-2.-б.16-17.
- Сейсенұлы Д. Шәкәрімнің ұлы: Асхат Құдайберді туралы не білеміз? //Егемен Қазақстан.-2004.-29 қыркүйек.
- Сейсекенова А. «Ана сансыз кереметті кім жаратса-тәңірі сол»: //Қазақ әдебиеті.-2003.-24 қантар.
- Сейсенұлы Д. Абайдың асыл шәкірті //Егемен Қазақстан - 2007.-3 қараша.
- Сыздықов Е. Алашорда ақсақалы: //Егемен Қазақстан.- 2007.-28 қараша.
- Тебегенов Т. Шәкәрімтану жемістері: //Әдебиет айдыны.- 2008.-22 мамыр.
- Түгелтегі А. Шәкәрім қажы айтқан шындық. //Ана тілі.- 2004.-8 қантар
- ШәкәрімҚұдайбердіұлы/1858-1931жж//Қазақтар .Қәшілікке арналған тоғыз томдық анықтамалық. 2 т. Тарихы тұлғалар.-Алматы, 2003. -б. 340
- Шәкәрім Қдайбердіұлы // Қазақтар .Қәшілікке арналған тоғыз томдық анықтамалық. 9 т. Библиография
- Алматы, 2002.-б.375-379
- Шәкәрім Құдайбердіұлы(1858-1931)//Тарихы тұлғалар.Танымдық-көпшілік басылы.-Алматы, 2006.-б.177
- Шәкәрім Құдайбердіұлы//Қазақстан. Ұлттық энциклопедия.-Т.9.-Алматы, 2007.-б.472-7-473
- Шәкәрім Құдайбердіұлы// Қазақ әдебиеті: Энциклопедия. Алматы, 1999.-б.686-687

- Шәкәрім Құдайбердіұлы//Қазақ мәдениеті; энциклопедиялық анықтамалық.-Алмат, 2005.-б.633
- Шаңбай Т. Шәкәрімтану жемістері: //Әдебиет айдыны.- 2008.-22 мамыр.
- Шыңғысбаева Д. Шәкәрім сөзі-имандылық көзі: //Ұлт тағылымы.-2002.-3.-б.28-29.
- Ізтілеуова С. Шәкәрімнің поэтикалық бастаулары //Жалын.-2006.-9. -б.46-48.
- Ізтілеуова С. Хақиқат жар нұрына қанса біреу...: //Қазақ әдебиеті.-2003.-29.-б.14.
- Ізтілеуова С. «Қазақтың мінін қазғанмын...»: //Түркістан.2004.-1 сәуір.
- Ізтілеуова С. Жалыналық Абайға,жүр баралық!: //Жалын.-2005.-3.-б.42-44.
- Ізтілеуова С. Шәкәрім поэзиясындағы рухани тіректер. //Ұлт тағылымы.-2004.-3.-б.173-176.
- Ізтілеуова С. Көзімнен міне, ағып тұр қанды жасым» //Қазақ әдебиеті.-2004.-22 қазан.
- Ісмақасова А. Шәкәрімнің «ар-ілімі» //Абай.-2004.-3.- б.51-53.
- Ыбырай Алтынсарин. Шәкәрім Құдайбердіұлы /Бас ред. Б. Аяған.-Алматы: Қазақ энциклопедиясының,2007.-632 бет.

Құрастырушы: Қазіқанова А.Қ.
ақпараттық-библиографиялық бөлім.

К читателям

Предлагаемый вашему вниманию указатель посвящен 150-летию со дня рождения Ш.Кудайберды-улы, казахского поэта, просветителя-демократа, композитора.

Материал включает краткую биографию , публикации о творчестве поэта за последние годы, имеющиеся в фонде научной библиотеки СКГУ им. М.Козыбаеваэ

Указатель предназначен для преподавателей, студентов, а также широкого круга читателей.

Шакарим Кудайберды-улы **/1858-1931/**

Родился 24 июля в с. Караул Абайского района Восточно-Казахстанской области. Казахский поэт-мыслитель, просветитель –демократ, композитор Шакарим воспитывался у дяди- Абая Кунанбаева, что благотворно отразилось на формирование его мировоззрения. Получил всестороннее образование, изучил восточную и западную классическую литературу, овладел арабским , персидским, тюркским и русским языками. Первое стихотворение написал в возрасте 7 лет. Творчество молодого поэта развивалось под воздействием новаторских традиций А.Кунанбаева, отличалось широтой реалистических взглядов на окружающую действительность, большое место в нем заняли просветительские идеи, явления и события в жизни казахского общества на рубеже 19 и 20 веков картины родной природы.

Шакарим Кудайберды-улы призывал молодежь учиться у Абая/ «Давайте, молодежь, найдем свою дорогу», 1877/, подражал ему, воспевая жизнь, человека / «О молодости», «О старости», 1879/, выступал за чистоту нравов, совершенствуя свой дидактический стиль / «Жизнь», «Модницы», «Обидчики», «Страстность», «Балагур», «Ненасытное чрево»/, призывал к человечности, гуманизму, овладению знаниями / «Молодежи», 1880/, воспел искренние чувства, любовь / «Истинная святость», «Сокровенное»/. В своих произведениях Шакарим показывал правду жизни, социальные противоречия общества, произвол господствующего класса и тяжелую долю трудового народа/ «Мечта», «Пропаганда», «Бай и гость» и др./.

Как и Абай Шакарим чуждался нравов и морали феодально-родовой среды, видел разлом социального устройства казахского общества / «Бай и бедняк»/, но противоречия классов истолковывал по-своему. Глубоко переживал раздоры между различными племенами, родами , отчетливо осознавал последствия трайбализма.

В 1905-06 Шакарим Кудайберды-улы совершил хадж. Воспользовавшись поездкой в Мекку, поэт осуществил давнюю

свою мечту; прочел книги проливающие свет на историю родного народа, в библиотеках Стамбула. На основе собранного материала опубликовал книгу «Родословная», а с целью «улучшения» наиболее ортодоксальных канонов ислама в пользу народа написал книгу «Мусульманство». Здесь сказалась известная сложность мировоззрения поэта, который будучи верующим человеком, резко критиковал служителей культа. Вдохновение и силу в борьбе с косностью и патриархальщиной Шакарим черпал в русской культуре, с глубоким уважением относился к истории и культуре других народов. Гуманистическая, просветительско-демократическая деятельность Шакарима Кудайберды-улы выражала чаяния простых людей, с надеждой встретил он революцию/ «Взошла заря свободы», 1917/. Однако все пожелания поэта не выходили за рамки призывов трудиться, искоренить междоусобицу во имя справедливой жизни. Уже будучи в одиночестве, он создает стихотворение « Прощай, родной край»/1931/, в котором благодарит революцию, вселившую в силы народа торжествующий дух.

Шакарим хорошо знал классическую поэзию Востока. В поэме «Лейли и Меджун» в форме назира/190// автор обратился к известным в восточной литературе сюжетам, воспевая безграничную любовь, высокое чувство и страсть, не укладывающиеся в строгие рамки устоев патриархально-феодалного общества. Огромный вклад внес Шакарим в казахскую письменную литературу, пополнил ее своими переводами из устного творчества поэтов-импровизаторов, развил лирические жанры, приблизил содержание песен к реалиям жизни, сочинил много мелодий к своим стихам. По совету Абая написал поэму «Калкаман-Мамыр»/1888/, в которой воспел чистую любовь, выступил против жестоких нравов и обычаев, насаждаемых господствующей верхушкой аула. Мотивы поэмы созвучны с его другим произведением «Енлик-Кебек»/1891/. Социально-обличительный характер носит поэма Шакарима Кудайберды-улы «Айсулу-Нартайлак», в романе «Адил-Мария» поэт приветствует победу революции как

миссию справедливости. Перу поэта также принадлежат поэмы «Смерть Кодара», «Царь Крез».

После смерти Абая поэт стремился продолжать то, что не успел его учитель. К этим же годам относится его увлечение творчеством Л.Н.Толстого, он активно включается в процесс приобщения казахского народа к русской культуре. Им созданы высокохудожественные переводы А.С.Пушкина/ повести «Метель», «Дубровский»- переработка в стихах/ , Толстого/ рассказы «Царь Асар-хадон», «Три вопроса», Г.Бичер-Стоу/ «Хижина Дяди Тома»/ и др. Творчество Ш.Кудайбердыулы пользовалось в народе большой популярностью. Лидеры движения «Алаш-Орда» приложили немало усилий, чтобы привлечь Шакарима на свою сторону/ в 1918 году его заочно ввели в состав алашординского облсуда в Семипалатинске/. Роковым для него оказался 1931 год, когда небольшой отряд НКВД счел виновным его в организации нападения группы бандитов на районный центр и расстрелял его без суда и следствия. Это случилось, когда Шакариму было немногим более 73 лет. Тело его было брошено в засохший колодец и пролежало там до 1962 года .А в 1962 году останки его перенесли в урочище Жадыбай и предали земле близ могилы Абая. В 1958 году Шакарим Кудайберды-улы посмертно реабилитирован.

Шакарим Кудайберды-улы является крупным поэтом и мыслителем, талантливым последователем и продолжателем реалистических традиций великого Абая. Творчество Шакарима отличается широтой диапазона: для него характерны мотивы радости, оптимизма и веры в лучшую долю для народа..

Его наследие многогранно; им написано множество книг по философии, этнографии, этике, истории и религии. Шакарим был талантливым ученым и композитором.

О себе

Кану я, но будут жить мои стихи,
Молодые все запомнят до строки.
Кто-то с верой примет это, кто-то нет,
Нет, не каждому стихи мои близки.

Так ушедших осуждаем мы порой,
Все плохое, наносимое молвой,
Отвергаем, чтобы память добрых дел
Не тускнела в стороне его родной.

После смерти отстоять я не смогу
Чувство жизни, что легло в мою строку.
Это мнение в своем сердце сохранив,
Вот что высказать хочу, пока я жив;

Не суди о человеке, не познав,
Не суди, в кругу его не побывав,
И над путником не смейся , тяжкий груз
На свои в дороге плечи не приняв.

Словно в лодке, что на море,-в те года
Не забыть эпоху эту никогда.
Мое время не похоже на твое,
Если сядешь в эту лодку, что тогда?

Сам отсек я пуповину, выбрал путь,
Тьму раздвину, никуда мне не свернуть.
Так что полностью судьбу мою познай,
Верю, что поймешь меня когда-нибудь.

Был рожден как бы в рубашке,
Был завернут в чистый холст,
В жизни, словно бы на скачках,
Миража мелькает хвост.

Сколько ты богатства нажил,
Сколько накопил добра!..
Рисковал душою даже
Ради злата –серебра.

Друг вознесся, враг низвергнут,
Цели так достигли вы.
Трон устойчив , счастья беркут
Падает на зов травы.
Дни без горя, сердцу вторя,
Не вернуть мне вас увы.

Глее все это ? Нет ответа.
Ничего не взяв, уйдем,
Все проходит в жизни этой,
Может быть, слепым дождем.
Мы травой сгорим у лета,
Но покоя не найдем.
По теченью бьет о камни,
Жизни быстрая река.
Ядом стал напиток славный,
Дрогнула твоя рука.
Мы исчезнем, друг мой давний,
Словно горсточка песка.

***

Нас травинками в потоке
Закрутило, занесло,
Жизнь свои выносит сроки,
Каждому- свое число.
В бездне тени наши никнут,
Обретем покой , когда
Успокоится, притихнет,
Перестанет течь вода.

Литература:

Кудайбердиев Ш. Енлик и Кебек.Поэма.//Абай.-1998.-#2.

Кудайберды-улы Ш. Родословная тюрков, киргизов, казахов и ханских династий.-Алма-Ата :Жазуши, 1990.-120 с.

Кудайбердиев Ш. Стихотворения (отрывки):...Человек, преуспевающий в своих познаниях...; Что познаю, а что нет; Жизнь стремящегося; Облик души-жизнедеятельность; Мысли разных лет; Афоризмы и т.д.// Антология педагогической мысли Казахстана.-Алматы, 1995.- С.191-198

Кудайбердиев Ш. Три истины //Алеем: Альманах.-Вып.1.- Алма-Ата, 1991.-С.21-57

Список публикаций о творчестве

Абдигалиева Г.К. "Три истины" духовности Шакарима //Евразия.-2004.-.№4.-С.46-55.

Амиртай Н.Колодец Шакарима//Экспресс К.-2006.-10 февраля

Ананьева С. Шакарим и XX1 век //Наука и высшая школа Казахстана.-2004.-15 июня

Ахметов Т. Последняя осень поэта: О Шакариме Кудайбердиеве. //Простор.-2001.-№3.-С.124-126.

Биданова А. Великие истины Шакарима Кудайбердиева: К 150-летию со дня рождения. //Казахстанская правда.-2008 .-18 января.

Биданова А. Самородок Великой степи: К 150-летию Шакарима Кудайбердиева//Казахстанская правда.-2008.-13 июня

Бурабаев М.С., Амребаев А.М. Шакарим Кудайбердиев: Жизнь и взгляды. //Вестник АН Каз.ССР.-1991.-№11.-С.14-23.

Вопросы Шакаримоведения: Собрание научных трудов/Құр.Т. Шаңбай.-Алматы:Раритет.-(Атамекен).- Т.5.-2007.-480 с.

Гизатова З.А., Зарифова М.А. Изучение творчества Шакарима на уроках истории Казахстана//История Казахстана: преподавание в школе.-2005.-№11.-С.2-4

Голосова Л.А. "Все переживет правдивый стих": Урок знакомства с биографией Шакарима Кудайбердиева. //Русский язык и литература в казахской школе.-2001.-№5.-С. 50-55.

Жетписбаева Б.А. Хафиз и Шакарим(к проблеме газели)// Евразия .-2003.-№3.-С.103-112

Ирмуханов Б. Первый казахский генеалогист: К 150-летию Шакарима Кудайбарды-улы //Мысль.-2008.-№4.- С.74-80.

Кадралинова М.Т. Исторические аспекты взаимосвязи казахской и русской литературы:Шакарим Кудайбердиев //Вестник ПГУ.-2003.-№4.-С..256-265.

Кадралинова М.Т. Национальный мир и концепция становления самобытной художественности: Шакарим Кудайбердиев. //Евразия.-2003.-№4.-С.102-106.

Кунгуров Н. Шакарим как переводчик //Русский язык и литература в казахской школе.-1996.-№7-8.-С.31-33

Кутузов М. Шакарим повторил судьбу династии Романовых //Комсомольская правда.-2003.-20 сентября

Материализм и идеализм, религия и атеизм в казахской литературе в годы столыпинской реакции и империалистической войны (С.М.Торайгыров и Шакарим)//Бейсембиев К. Идейно-политические течения в Казахстане конца XX –начала XX века.-Алма-Ата, 1961.- С.166-199

Место Абая и Шакарима в духовности казахского народа//Бегалинова К.К., Альжанова У.К. Философия. Ч.1 История философии.-Алматы, 2007.-С.269-298

Мухаметханов К. Кудайбердиев Шакарим//Казахская ССР: краткая энциклопедия.-Т.4.-Алма-Ата, 1991.-С.599

Новая встреча с поэтом: 130 лет со дня рождения Шакарима Кудайбердиева. //Казахстанская правда.-1988.-27 июля.

Омаргазин Р. Наука совести: Проблема духовности в эссе Ш.Кудайбердиева "Записки Забытого" //Мысль .-2007 .-№3 .-с.68-71.

Павлунин В. Небосклон Шакарима: о Шакариме Кудайбердиеве. //Казахстанская правда.-1998.-2 июля.

Рысмаганбетова Г.Д. Суфийские мотивы в казахской литературе: Шакарим Кудайбердиев (1858-1931) :Культурно-религиозные традиции. //Восток.-1999.-№1.-С.47.

Рысмаганбетова Г.Д. Влияние суфийской традиции на поэзию Шакарима Кудайбердиева. //Десятилетие суверенного Казахстана: история и перспективы развития. Материалы международной научно-практической конференции.-2002.-Т. 1.-С.229-233.

Саледдин А.Низами и Шакарим /Простор.-1994.-№5.-С.272-275

Сатпаева Ш. Переводы, достойные оригиналов //Мысль.- 1995.-№6.-С.80-83

Стальной коготь беркута: О Шакариме Кудайбердиеве //Панорама недели.-2004.-16 июля.

Сухоруков А.В., Конарбаева А.К. Религиозные и духовные мотивы в произведениях Шакарима //Вестник Восточно-Казахстанского государственного ун-та.-2002.-№3.-С. 149-152.

Тлеуханова А.Возвращение Шакарима //Наука Казахстана.- 1993.-№6.- 16 сентября

ТусуповаА. Проза А.С.Пушкина в переводах Шакарима //Наука Казахстана.-1999.-№11.-1-15 июня

Узбекулы С., Туматаева А. Идеал Шакарима// Фемида.-2002.- №1.-С.61-64

Философское учение Шакарима Кудайбердиева//Сегизбаев О.А.Казахская философия ХУ-начала ХХ в.- Алматы, 1996.- С.361-387

Шакарим Кудайбердиев (/1858-1931)// // Антология педагогической мысли Казахстана.-Алматы, 1995.- С.190-191

Шакарим Кудайберды-улы//Казахстан:Национальная энциклопедия.-Т.-Алматы, 2006.-С.408

Шакарим Кудайбердиев (/1858-1931)//Казахи: девятитомный попул. справочник.-Т.2 Исторические личности. –Алматы, 1998.-С.394-395

Шакарим Кудайбердиев// Казахская литература: Учебник хрестоматия для 9 класса общеобразоват. учеб. заведений с рус. яз. обучения.- Алматы, 2003.-С.126-148

Шакарим //Назарова О.В., Литвиненко В.В. Казахская
литература Ч.1: Учебник-хрестоматия.-Астана, 2007.-С.30-316

Подготовила: Макаренко О.М.
информационно-библиографический отдел

Ответственный за выпуск: Нурпеисова К.Н.
заведующая библиотечным комплексом